

STANISŁAW ZE SKARBIMIERZA (**Stanislaus de Scarbimiria; ze Skarbimierza, Skarbimirza, Skalmierza, Skalbmierza; Stanislaus Skarbirzski; Skarbimierczyk**) – teolog, dekretysta, filozof, rektor Akademii Krakowskiej, ur. ok. 1365, zm. 9 I 1431.

Studia uniwersyteckie odbył w Pradze: rozpoczął je pod kierunkiem Konrada z Wormacji na Wydziale Sztuk Wyzwolonych (1382 – bakałarz, 1385 – mistrz artium); ok. 1389 zapisał się na Wydział Prawa, któremu przewodził wtedy Łukasz Hezler z Legnicy. W okresie między studiami przyjął święcenia kapłańskie, zachowało się z tego czasu kazanie, jakie jego przyjaciel Bartłomiej z Jasła wygłosił na prymicjach „magistri Stanislai” (rps BJ 2192). Jednocześnie rozpoczął działalność pisarską, od razu bardzo intensywną i twórczą. W latach 1385–1391, zwł. w okresie Roku Jubileuszowego Jezusa Chrystusa (1390), opracował 78 kazań w w kolekcji zatytułowanej *Liber conclusionum evangelicae veritatis* (rps BJ 1278 i 2416), 20 kazań *Super „Gloria in excelsis”* (rps BJ 191), 13 homilii *De vulneribus Redemptoris* (rps Biblioteki Kanoników Rekularnych w Krakowie 490), 3 kazania *De materia indulgentiarum* (rps BJ 191), 19 kazań *De incarnatione Christi* (rps BJ 191), 9 kazań *De octo beatitudinibus* (rps BJ 191) oraz traktat *Repetitio de indulgentiis* (rps BUWr I F 285), odnoszący się do zagadnienia odpustów udzielonych wówczas wiernym przez papieża Bonifacego IX w związku z Jubileuszem Jezusa Chrystusa (1390). Przez długi czas w życiorysie S. podawane były fałszywe informacje – co wykazały badania A. Gieysztora i R. M. Zawadzkiego – o rzekomych studiach teologicznych w Paryżu, bądź jeszcze w Pradze, a także o ponownych, bo odbywanych w Padwie (1403–1410) studiach prawniczych.

Praska działalność S. do 1396 nie spowodowała zerwania jego powiązań z krakowskim środowiskiem naukowym i kościelnym. Osiągnięty przezeń autorytet męża uczonego oraz zasługi położone dla Kościoła sprawiły, że w 1390 bp krakowski Jan z Radliczyc podniósł go do rangi kanonika skarbimierskiego, a niebawem (o ile nie wcześniej) z nadania królewskiego został S. rektorem kościoła św. Piotra w Sandomierzu (nie w Skarbimierzu). Jako kaznodzieja uświetnił swą wymową wawelski ingres bpa Piotra Wysza (1393). W wygłoszonym wówczas kazaniu (rps BJ 191 i 723) zawarł swoje

przemyslenia na temat programu rządów nowego biskupa krakowskiego, zamierzającego wzmocnić autorytet władzy kościelnej, uporządkować sprawy wewnętrznie, zwł. w zakresie dyscypliny wśród kleru. Podobne kazanie wygłosił 30 lat później (1423) na ingresie bpa Zbigniewa Oleśnickiego (rps BJ 191). Najważniejsza jednak była w tym czasie (1390–1393) jego współpraca przy reaktywowaniu Krakowskiego Studium Generalnego. Przypuszczalnie wraz z dekretystami: Mikołajem z Gorzkowa i Mikołajem Wigandi z Krakowa, oraz z mistrzem sztuk wyzwolonych Bartłomiejem z Jasła (od którego pochodzi wiadomość o tym – rps BJ 2192), czynił starania o wznowienie dydaktycznej działalności uczelni krakowskiej, które kontynuował po definitywnym powrocie do kraju w roku 1396.

Nie udało się do końca wyjaśnić, czy i w jakiej mierze zawdzięczał S. swe studia i karierę kościelną mecenatowi królowej Jadwigi, co było wielce prawdopodobne, jak i pozostawanie S. w kręgu uczonych osób z jej dworem związanych, skoro prawdopodobnie został w końcu spowiednikiem Jadwigi (J. Wolny). Ta ostatnia hipoteza nabiera prawdopodobieństwa, gdy zwróci się uwagę, że to właśnie S. powierzono obowiązek wygłoszenia „przed królem i jego dostojnikami” pogrzebowego kazania nad trumną przedwcześnie zmarłej królowej (17 VII 1399). Poza wieloma istotnymi wątkami zawartymi w tym kazaniu, jest ono w dziejach kultu św. Jadwigi królowej ważne dlatego, że po raz pierwszy dostojnik kościelny, przy tym kanonista, publicznie orzekł w katedrze biskupiej świętość Andegawenki. Niespodziewana śmierć królowej stała się paradoksalnie czynnikiem, który przyspieszył reaktywowanie Uniwersytetu Krakowskiego, tym razem już strukturalnie pełnego, bo złożonego z czterech wydziałów, po uzyskaniu wcześniejszej zgody papieża Bonifacego IX (spełniającego prośbę Jadwigi i Władysława Jagiełły) na erygowanie Wydziału Teologii (11 I 1397).

Zasługi S. w ostatecznym urzeczywistnieniu tego wiekopomnego dzieła królowej Jadwigi musiały być wysokiej rangi, skoro został desygnowany na pierwszego rektora krakowskiej uczelni. Swoją koncepcję nauki w ogóle, a uniwersytetu w szczególności, przedstawił w ideowo i doktrynalnie ważnej inauguracyjnej rekomendacji „universitas de novo fundata” (rps BJ 191 i 723). W tekście tym najważniejsze miejsce w hierarchii nauk przyznawał teologii z

tej racji, że uczyła prawd wiary i zasad życia prawdziwie moralnego. Podkreślał, że dopiero uniwersytet stwarza możliwość pełnego rozwoju człowieka pod względem kultury umysłowej i moralności. Wg niego ludzie wykształceni przynoszą zaszczyt Kościołowi, a jednocześnie umacniają potęgę państwa. Mowa S. była więc humanistyczną refleksją w duchu późnego średniowiecza, ale już antycypowała idee wł. renesansu. Należy podkreślić patriotyczny wydźwięk tej mowy, wszak *expressis verbis* skierowanej do Polaków („disce igitur, Polone, ubi est prudentia”), co w tamtych czasach, a zwł. w takich okolicznościach nie było zbyt często stosowane. W czasie kadencji rektorskiej, ale i w latach następnych zabiegał o wzmocnienie fundamentów młodej uczelni krakowskiej i nadanie jej nowych impulsów rozwojowych. Z tej racji w latach 1404–1406 – wraz z Erazmem z Nisy, Andrzejem z Malborka, Franciszkiem z Brzegu i Wojciechem z Młodzaw – uczestniczył w pracach komisji uniwersyteckiej powołanej w celu ustalenia norm organizacyjnych i programu nauk na Wydziale Sztuk Wyzwolonych. Ponownie obowiązki rektora krakowskiej uczelni objął w 1413 (mowa inauguracyjna – rps BJ 192). Wśród nowych studentów, których wpisał wówczas do matrykuły uniwersyteckiej, znalazł się Jan z Kęt (wyniesiony na ołtarze w 1767) – z czasem mistrz i uczeń stali się kolegami uniwersyteckimi, o czym ten ostatni zostawił wzmiankę w jednym ze swoich rpsów (rps Biblioteki Watykańskiej Vat. Lat. 14642, k. 2v).

Ważniejsze wydania prac S.: *Consilium krakowskie (1429)* (w: S. Zachorowski, *Studia z historii prawa kościelnego i polskiego*, Kr 1917, 187–192); *De bellis iustis* (w: L. Ehrlich, *Polski wykład prawa wojny XV wieku. Kazanie S. ze Skarbimierza „De bellis iustis”*, Wwa 1955); *De indulgentiis* (w: S. Wielgus, *Krytyczna edycja traktatu „De indulgentiis” S. ze Skarbimierza*, AM 3 (1978), 16–36); *Sermones super „Gloria in excelsis”* (Wwa 1978); *Sermones sapientiales*, wyd. kryt. B. Chmielowska (I–III, Wwa 1979); *Mowa o powinności poszanowania wspólnego dobra* (Arcana (1997) nr 3, 6–13, oraz w: *Antologia polskiej myśli politycznej okresu przedrozbiorowego*, To 2005, rozdz. D); *Mowa S. ze Skarbimierza na ingres Piotra Wysza* (w: W. Seńko, *Piotr Wysz z Radolina i jego dzieło „Speculum aureum”*, Wwa 1995, 273–279); *Mowy wybrane o mądrości* (Kr 1997, 2000²);

S. ze Skarbimierza trzy mowy rekomendacyjne (PrzTom 6–7 (1997), 349–384); *Soliloquium de transitu Hedvigis reginae Poloniae* (w: *Jubileusz sześćsetlecia Wydziału Teologicznego w Krakowie 20 XI 996 – 20 X 1997*, Kr 1998, 369–373); *Collatio in congregatione universitatis* (w: *Prima verba. Krakowskie mowy uniwersyteckie*, Ł 2000, 52–63); *S. de Scarbimiria determinationes tres* (w: *Scripta manent. Textus ad theologiam spectantes in Universitate Cracoviensi saeculo XV conscripti*, Kr 2000, 103–162); *Kazanie o władcach albo o pasowaniu na rycerza* (w: *Wielcy kaznodzieje Krakowa*, Kr 2006, 32–37).

DZIEDZINY DZIAŁALNOŚCI. Korzystając z przysługujących mu uprawnień kanonicznych, rozpoczął S. starania o doprowadzenie do kanonizacji królowej Jadwigi. Z zebranej przezeń dokumentacji (tzn. zeznań składanych przez świadków na temat cudownych interwencji czczonej powszechnie królowej) dochowały się protokoły tylko dwóch takich relacji; pozostałe zeznania, podobnie jak dokumentacja zebrana przez komisję powołaną w 1426 w tym samym celu przez abpa gnieźnieńskiego Wojciecha Jastrzębca (w której S. odgrywał, jak się zdaje, czołową rolę) przepadły zapewne bezpowrotnie.

Swoją wiedzę prawniczą wykorzystał S. prawdopodobnie w okresie wielkiej wojny z państwem krzyżackim (1409–1411), m.in. pisząc kazanie o wojnie sprawiedliwej i niesprawiedliwej – *Sermo de bello iusto et iniusto* (później włączone przezeń do tzw. kolekcji kazań sapiencjalnych). Tekst ten (10 stron rpsu) dopiero w naszych czasach wydobyty z zapomnienia, stał się przedmiotem analiz i uczonych komentarzy, które najczęściej pomijały doktrynalne znaczenie całej olbrzymiej spuścizny pisarskiej S. Tymczasem ani za jego życia, ani nawet w XV w. i później, do poł. XX w., to niezmiernie ważne w dziejach prawa narodów (*ius gentium*) kanonistyczne opracowanie zagadnienia wojny sprawiedliwej nie było źródłem inspiracji dla rozważań prawnohistorycznych czy teologicznych. Jeśli chodzi o doraźne wykorzystanie zawartej w tym tekście argumentacji S., można jedynie domniemywać, że znał ją bp Wojciech Jastrzębiec, który niebawem po grunwaldzkim zwycięstwie informował listownie pol. duchownych przebywających w Kurii Rzymskiej o tym militarnym i politycznym wydarzeniu, a dla zneutralizowania propagandy

krzyżackiej podsuwał im w swoim piśmie uzasadnienie tej wojny jako sprawiedliwej, pokrywające się merytorycznie z tezami S.

Z meritum tego kazania łączy się jednostronicową notatkę *Revocatur* (rps BJ 723), której autor (przyjmuje się, że był nim S.) dopuszcza korzystanie z militarnej pomocy „heretyków” pol. przez króla. W konflikcie pol.-krzyżackim odegrał S. jeszcze inną rolę. Otóż w 1422, jako *procurator substitutus* króla pol. brał udział w pol.-krzyżackim procesie sądowym, kiedy to Antonio Zeno, wysłannik papieża Marcina V, usiłował doprowadzić do ugody między obu państwami.

Ostatnim (1429) prawno-politycznym działaniem S. był udział (z Adamem z Bandkowa, Janem Elgotem, Jakubem z Zaborowa i Tomaszem z Chrobrza) w opracowaniu memoriału w sprawie nielegalności koronacji Witolda na króla Litwy przez Zygmunta Luksemburskiego.

ODDZIAŁYWANIE. Patrząc na dorobek pisarski S. przez opracowania naukowe, zwł. te z ostatniego półwiecza, można nabrać przekonania, że zajmował się on wyłącznie jednym zagadnieniem prawno-historycznym, a mianowicie prawem międzynarodowym, ściślej – zagadnieniem wojny sprawiedliwej i niesprawiedliwej. Tymczasem literatura naukowa odnosząca się do tej problematyki dotyczy zaledwie jednego z przeszło sześciuset tekstów, jakie wyszły spod pióra S., co pomija się zazwyczaj milczeniem w tej literaturze. Wartość twórczości teologiczno-filozoficznej S. nie zasadza się na szczególnej wyjątkowości trzydziestego kazania z *Sermones de sapientia Dei* (obejmującej 114 innych tekstów o różnej tematyce), ale na wartości doktrynalnej całej jego twórczości, wciąż w znikomym stopniu opracowanej, pozostającej w XV-wiecznych rpsach.

S. należy uważać raczej za uczonego z zakresu teologii fundamentalnej, przenikniętej – zgodnie z duchem jego epoki – zagadnieniami filozoficznymi, w mniejszym stopniu – za dekretystę. Jego twórczość, co do formy jeszcze średniowieczna, w warstwie merytorycznej kształtowana była przez nurt reformistyczny z końca XIV w., polegający m.in. na ograniczeniu cytowania naiwnych egzemplów i pseudoreligijnych opowiastek, wymyślanych ad hoc przez kaznodziejów, na rzecz teologicznie pogłębionej refleksji opartej na treściach biblijnych i Tradycji Kościoła. Świadomie ograniczywszy stosowanie

egzemplów w konstrukcji kaznodziejskiej narracji, S. zrezygnował nawet z faktografii historycznej, zwł. dotyczącej wydarzeń aktualnych, co jest jedną z cech rozpoznawczych jego pisarstwa. Wychodził bowiem z założenia, że kazanie powinno uczyć prawd Bożych, objaśniać tajemnicę Bożego Objawienia, być przystępnie podanym komentarzem biblijnym. Toteż teksty S. charakteryzują się oryginalnym przetwarzaniem cytatów biblijnych, bogactwem słownictwa, dopełnionym własnymi – śmiałymi, lecz poprawnymi latynistycznie neologizmami, jak też klarownością łąc. struktur zdaniowych.

Kwestią nierozstrzygniętą w całej twórczości predykatorskiej S. pozostaje sprawa ważna z punktu widzenia rozwoju kultury narodowej, a mianowicie, czy głosił on kazania w języku pol. Wszelkie sugestie twierdzące w tej kwestii (np. w odniesieniu do kazania wygłoszonego nad trumną królowej Jadwigi) nie znajdują potwierdzenia w źródłach.

S. był myślicielem-teologiem i z tej perspektywy analizował aktualne problemy Kościoła (misja zbawcza, koncyliaryzm, schizma, husytyzm), problematykę władzy świeckiej i duchownej, życie religijne, obyczajowość indywidualną i społeczną. Jego dorobek pisarski, choć w niewielkim zakresie opublikowany i opracowany, pozwala uznać go za wybitnego przedstawiciela teologii z przełomu XIV i XV w., zw. dziś teologią fundamentalną (wówczas nazywaną apologetyką).

L. Ehrlich, *Paweł Włodkowic i S. ze Skarbimierza*, Wwa 1954; Z. Kozłowska-Budkowa, *Rękopisy kazania De bellis iustis*, w: L. Ehrlich, *Polski wykład prawa wojny XV wieku. Kazanie S. ze Skarbimierza „De bellis iustis”*, Wwa 1955, 215–230; K. Kocot, *O miejsce S. ze Skarbimierza w historii prawa narodów. Na marginesie książki Ludwika Ehrlicha*, Państwo i Prawo 11 (1956), 552–559; C. Zawodzińska, *Pisma S. ze Skarbimierza, pierwszego rektora UJ, kodeksach Biblioteki Jagiellońskiej*, Roczniki Biblioteczne 3–4 (1960), 299–327; A. Gieysztor, *Mistrzowie polscy uniwersytetu paryskiego w XIV i XV wieku*, w: *Wieki średnie – Medium aevum*, Wwa 1962, 221–222; L. Ehrlich, *Z dziejów Wydziału Prawa UJ w wieku XV*, w: *Studia z dziejów Wydziału Prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego*, Kr 1964, 35–48; K. Pieradzka, *Uniwersytet Krakowski w służbie państwa i wobec soborów w Konstancji i*

Bazylei, w: *Dzieje Uniwersytetu Jagiellońskiego w latach 1364–1764*, Kr 1964, I 91–138; NKorbut III 234–236; M. Schlauch, *Bonet, Gower and Polish Jurists on the Rights of Non-Believers*, w: *Mélanges de littérature comparée et de philologie*, Wwa 1967, 467–473; P. Czartoryski, *La notion d'université et l'idée de la science à l'université de Cracovie dans la première moitié du XVe siècle*, MPhP 14 (1970), 23–39; T. Trzebuchowski, FPS 364–365; R. M. Zawadzki, *Periodyzacja twórczości S. ze Skarbimierza na tle jego działalności publicznej*, BBJ 27 (1977), 21–39; B. Chmielowska, *S. de Skarbimierz – le premier recteur de l'université de Cracovie après le renouveau de celle-ci*, MPhP 24 (1979), 77–112; R. M. Zawadzki, *Spuścizna pisarska S. ze Skarbimierza. Studium źródłoznawcze*, Kr 1979; B. Chmielowska, *Les notions de loi naturelle et de loi positive chez S. de Skarbimierz (vers 1360–1431)*, w: *Soziale Ordnungen im Selbstverständnis des Mittelalters*, B 1980, II 534–539; S. Dobrzanowski, *S. ze Skarbimierza*, w: *Słownik polskich teologów katolickich*, Wwa 1983, IV 179–182; B. Chmielowska, *Informacja o nieznanych pismach S. ze Skarbimierza w rękopisie Biblioteki Uniwersyteckiej w Gandawie [G. 14838]*, PrzTom 1 (1984), 237–238; J. Drewnowski, *Uczony w świadomości polskiego środowiska naukowego pierwszej połowy XV wieku*, Wr 1987; B. Chmielowska, *Traité de S. de Skarbimierz „De contractu reemptionis” retrouvé dans le manuscrit G. 14 838 de la Bibliothèque Universitaire de Gand*, MPhP 31 (1992), 122–123; S. Wielgus, *Polska średniowieczna doktryna „ius gentium”*, Lb 1996; K. Lankosz, *S. ze Skarbimierza (ok. 1360–1431)*, w: *Złota księga Wydziału Prawa i Administracji*, Kr 2000, 51–56; K. Lankosz, *S. of Skarbimierz*, *Miscellanea Iuris Gentium* (2000–2001) nr 3–4, 151–157; K. Ożóg, *S. ze Skarbimierza refleksje o państwie*, w: *Drogą historii*, Lb 2001, 63–73; M. Olszewski, *Świat zabobonów w średniowieczu. Studium kazania o zabobonach S. ze Skarbimierza*, Wwa 2002; Z. Włodek, *S. ze Skarbimierza i utrakwizm husycki*, PrzTom 9 (2003), 139–153; R. M. Zawadzki, PSB XL 76–80; Z. Kałuża, *O poetach i poezji w kazaniach sapiencjalnych Skarbimierczyka. Studium źródłowe*, PrzTom 10 (2004), 33–86; R. M. Zawadzki, *„Dojść do mądrości Ojca”. S. ze Skarbimierza jako kaznodzieja krakowski*, w: *Wielcy kaznodzieje Krakowa*, Kr 2006, 27–32.

Roman Maria Zawadzki